

शब्दरूपाणि

तत् (वह, पुल्लिङ्ग, सर्वनाम)

विभक्तिः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	सः	तौ	ते
द्वितीया	तम्	”	तान्
तृतीया	तैन	तान्ध्याम्	तैः
चतुर्थी	तस्मै	”	तैभ्यः
पञ्चमी	तस्मात्	”	”
षष्ठी	तस्य	तयोः	तेषाम्
सप्तमी	तस्मिन्	”	तेषु

तत् (वह, स्त्रीलिंग, सर्वनाम)

प्रथमा	सा	तौ	ताः
द्वितीया	ताम्	”	”
तृतीया	तया	तान्ध्याम्	तान्भिः
चतुर्थी	तस्यै	”	तान्भ्यः
पञ्चमी	तस्याः	”	”
षष्ठी	”	तयोः	तासाम्
सप्तमी	तस्याम्	”	तासु

तत् (नपुंसक लिंग, वह, सर्वनाम पद)

प्रथमा →	तत्	ते	तानि
द्वितीया →	तत्	तै	तानि

शेष रूप तत् (पुल्लिङ्ग) के अनुसार बनेंगे ।

निर्मल

27-09-2020

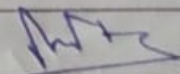
डॉ. निर्मल कुमार झा (सं. प्राचार्य)
 रा. उ. सं. महावि. सुखसेना, पूर्णियाँ

संस्कृतसामान्यम् ।

अनिवार्यपत्रम् ।

संस्कृतानुवादः ।

1. राम ने पुस्तक पढ़ी → रामः पुस्तकमपठत् ।
रामः पुस्तकं पठितवान् । रामः पुस्तकं पठितः ।
रामेण पुस्तकं पठितम् ।
2. तुमने सीता को देखा → त्वं सीतामपश्यः ।
त्वया सीता दृष्टा । त्वं सीतां दृष्टवान् । त्वया सीता दृष्टवती ।
3. राम ने रावण की मारा → रामः रावणम् अहत् ।
रामः रावणं हतः । रामेण रावणः हतः ।
रामः रावणं हतवान् ।
4. राम और लक्ष्मण घर जाँगे → रामश्च लक्ष्मणश्च गृहं
गमिष्यतः । रामलक्ष्मणौ गृहं गमिष्यतः ।
रामलक्ष्मणभ्यां गृहं गन्तव्यम् ।
5. वह बैठ गया → सः आसीतवान् । तेन आसीत् ।
6. राधा हँसी → राधा हसितवती । राधया हसितम् ।
7. मैंने दो लड़कों को बुलाया → अहं बालकौ आहूतवान् ।
मया बालकौ आहूतौ ।
8. लड़कों ने बैल को पकड़ा → बालकाः वृषभं गृहीतवन्तः ।
बालकैः वृषभः गृहीतः ।
9. पेड़ों से फल गिरे → वृक्षेभ्यः फलानि पतितानि
10. वह गाँव गया → सः ग्रामं गतः । सः ग्रामं गतवान् ।
तेन ग्रामः गतः ।
11. मैंने चन्द्रमा की देखा → अहं चन्द्रमपश्यम् । अहं चन्द्रं दृष्टवान् ।
मया चन्द्रः दृष्टः ।

27-09-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (एक प्राचार्य)

रा० उ० सं० महावि० सरखसेना, पूर्णियाँ ।

द्वन्द्वविचारः ।

सप्तह्र अक्षरों वाले अत्यष्टिः द्वन्द्व के भेद मन्दाक्रान्ता द्वन्द्व का विवरण पूर्व में दिया जा चुका है । अब अतिवृत्तिः द्वन्द्व का भेद शार्दूलविक्रीडित द्वन्द्व का लक्षण तथा उदाहरण →

शार्दूलविक्रीडितम् → "सूर्याश्वैर्मयजस्तताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितम्"

यस द्वन्द्वस्य प्रतिचरणं क्रमशः मगण, सगण, जगण, सगण, तगण, तगण इत्येव तथा एकेन गुरुणा सह द्युः । प्रतिचरणं सूच्यैः - द्वादशभिः, अश्वैः - सप्तभिः, यतिर्मवेत् तद्वृत्तं शार्दूलविक्रीडितमुच्यते ।

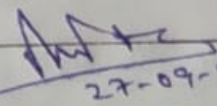
म ग ण , स ग ण , ज ग ण , स ग ण , त ग ण , त ग ण , गुरु
S S S ।। S । S । ।। S । S । । S । S । S

या कुन्देन्दुतुषारहारचवला या शुभ्रवस्त्रावृता

या कुन्देन्दुतुषारहारचवला, या शुभ्रवस्त्रावृता,
या वीणावरदण्डमण्डितकरा, या श्वेतपद्मासना ।

या ब्रह्माच्युतशङ्करप्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता,
सा मां पातु सरस्वती भगवती, निःशेष जाड्यापहा ॥

इस द्वन्द्व के प्रत्येक चरण में उन्नीस अक्षर मगण, सगण, जगण, सगण, तगण, तगण तथा एक गुरु के क्रम में होते हैं । यति बारहवें तथा सातवें (चरणान्त) अक्षर पर होती है, यानि प्रारंभ से बारहवें तथा अन्तिम (चरणान्त) के उन्नीसवें अक्षर पर यति होती है ।

27-09-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (सं० प्राचार्य)
सं० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।